

Stenografisch verslag van een openbaar verhoor in het kader van de parlementaire ondervragingscommissie Ongewenste beïnvloeding uit onvrije landen (POCOB) op 10 februari 2020 in de Enquêtezaal van het Logement te Den Haag.

Gehoord wordt: de heer D. Schoof (directeur-generaal Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, AIVD), die wordt bijgestaan door de heer R. van Hittersum (bestuurlijk adviseur van het ministerie van Buitenlandse Zaken).

Aanvang: 10.00 uur

Voorzitter: Rog

Griffier: Sjerp

Aanwezige leden van de commissie: Van den Berge, Kuzu, Edgar Mulder, Van Raak, Schonis, Segers, Stoffer en De Vries.

De **voorzitter**: Goedemorgen. Ik open de vergadering. Allereerst excuses dat wij wat vertraging hadden wegens een technische storing.

Aan de orde is het openbaar verhoor van de heer Schoof. Meneer Schoof, hartelijk welkom bij de parlementaire ondervragingscommissie. U bent directeur-generaal van de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst. In dit verhoor stelt de commissie u vragen over ongewenste beïnvloeding van maatschappelijke en religieuze organisaties in Nederland, zoals moskeeën, vanuit onvrije landen en hoe deze invloed kan worden doorbroken. U wordt gehoord als deskundige.

Dit verhoor vindt plaats onder ede. U heeft aangegeven dat te bevestigen met de belofte. Ik vraag u met die belofte te bevestigen dat u uw verslag onpartijdig en naar beste weten zult uitbrengen. Ik verzoek u te gaan staan.

In handen van de voorzitter legt de heer Schoof de belofte af.

De **voorzitter**: U staat nu onder ede. Wij geven deskundigen en getuigen de gelegenheid om een korte openingsverklaring af te leggen. U heeft aangegeven daar graag gebruik van te willen maken. Ik geef u daarvoor nu de gelegenheid.

De heer **Schoof**: Voorzitter, dank u wel. Dank voor de uitnodiging om als deskundige vanuit de AIVD in dit verhoor te kunnen toelichten over ongewenste buitenlandse financiering en beïnvloeding. Zoals u kan begrijpen, zijn er wettelijke restricties ten aanzien van de informatie die ik vanuit de AIVD in het openbaar kan delen. Vanuit het belang van de veiligheid van de Staat kan staatsgeheime vertrouwelijke informatie niet gedeeld worden op grond van bijvoorbeeld bronbescherming, bescherming van inzicht en actueel kennisniveau en modus operandi van de AIVD. In het openbaar kan ik u wel fenomeenachtig informeren over ongewenste financiering en beïnvloeding aan de hand van uw vragen. Over concrete casuïstiek aangaande specifieke personen, instellingen of individuele landen kan ik in dit overleg geen uitspraken doen.

Dank u wel.

De **voorzitter**: Dank u wel, meneer Schoof. Dit verhoor zal worden afgenomen door de heer Van Raak en de heer Segers. Ik geef het woord aan het lid Van Raak.

De heer **Van Raak**: Ik wil het met u hebben over de beïnvloeding in Nederland en heb daar enkele vragen over. De AIVD doet natuurlijk onderzoek naar bedreigingen van de nationale veiligheid, maar uw dienst doet ook onderzoek naar radicalisering. Kunt u uitleggen waarom dat is?

De heer **Schoof**: Ja, graag. Wij doen onderzoek naar radicalisering/extremisme, omdat er vanuit het gedachtegoed gedragingen kunnen zijn die zich niet verdragen met onze democratische rechtsstaat of

die kunnen leiden tot ondermijning van de democratische rechtsstaat. Dat kan over allerlei vormen van radicalisering gaan; het kan religieus zijn en het kan ideologisch zijn. Dat betekent dat we naar extreemrechts kijken en dat we naar extreemlinks kijken, maar we kijken inderdaad ook naar bijvoorbeeld bepaalde salafistische aanjagers, omdat datgene wat ze in de gedragingen laten zien, kan leiden tot ondermijning van de rechtsstaat.

De heer **Van Raak**: Op die salafistische aanjagers komen we nog. Wij doen natuurlijk onderzoek naar beïnvloeding vanuit buitenland. Welke vormen van beïnvloeding ziet u?

De heer **Schoof**: Dat is divers. Laat ik beginnen met te zeggen dat in ieder geval buitenlandse financiering niet per definitie een bedreiging is voor de nationale veiligheid, ook niet waar het gaat om culturele of religieuze instellingen. Ik denk dat dat belangrijk is. Het gaat vooral over de vraag of door middel van beïnvloeding of financiering mensen uiteindelijk worden aangespoord om gedragingen te laten zien of te plegen die zich niet verdragen met het democratische gedachtegoed, antidemocratisch of anti-integratief zijn, ondermijnend kunnen zijn aan onze democratische rechtsstaat of zouden kunnen leiden tot een parallelle samenleving en daarmee een afwijzing van de Nederlandse rechtsstaat. Dat kan dus leiden tot problematisch gedrag. Problematisch gedrag gaat eigenlijk over verschillende zaken. Gedrag dat onverdraagzaam is jegens anderen op basis van ras, geslacht, geloof, nationaliteit of overtuiging, maar ook gedrag dat de grondwettelijke rechten en vrijheden van anderen afwijst of in het gedrang brengt. Gedrag dat de legitimiteit van de democratische instituties, zoals de politie, de rechterlijke macht of de lokale overheid, afwijst. Gedrag dat het werk van ambtsdragers -- agenten, rechters, ambtenaren -- afwijst of belemmert. Gedrag dat de democratische processen, zoals raadsvergaderingen, rechtszaken of het publieke debat, belemmert. Daarnaast kan al dan niet heimelijke financiering van inmenging, bijvoorbeeld vanuit de Golf, de soevereiniteit van Nederland raken.

De heer **Van Raak**: Ja. Dus als u het hebt over "ongewenst", dan ziet u dat vooral als problematisch gedrag. U noemt voorbeelden: isolationistisch, antidemocratisch en het ontstaan van parallelle samenlevingen. Die parallelle samenlevingen, wat moeten we ons daarbij voorstellen?

De heer **Schoof**: Een parallelle samenleving: dat men eigenlijk een eigen samenleving creëert, naast onze democratische rechtsstaat, en vanuit die parallelle samenwerking ook onze democratische rechtsstaat afwijst en uiteindelijk ook activiteiten zou kunnen ondernemen die onze democratische rechtsstaat kunnen ondermijnen en die de vrijheden van de Nederlanders waar wij ongeacht ras, religie of geloof voor staan, kunnen inperken. Ik denk dat dat ook belangrijk is bij waarom wij ernaar kijken. We kijken niet specifiek naar bijvoorbeeld salafisme of specifiek naar de islam. Nee, we kijken naar datgene wat de vrijheid van de Nederlandse burger uiteindelijk bedreigt. Dat geldt in dit geval bijvoorbeeld ten aanzien van de salafistische aanjagers, naar ons idee niet alleen voor de christelijke Nederlanders, maar ook voor de islamitische Nederlanders of de Nederlanders zonder geloof.

De heer **Van Raak**: U doet dus onderzoek naar salafistische organisaties, voor zover zij een rol spelen in het bevorderen van problematisch gedrag.

De heer **Schoof**: Ja.

De heer **Van Raak**: Hoe groot is die invloed van salafistische organisaties naar uw idee?

De heer **Schoof**: Dat is moeilijk te zeggen. We zien dat salafistische aanjagers ... Op dit moment zien we een soort tweede generatie ontstaan die de Nederlandse wetgeving goed kent en die goed Nederlands praat, schrijft en spreekt. Tegelijkertijd weten ze goed de weg in allerlei vormen van massamedia, online, waardoor hun invloed groeiende is. Tegelijkertijd zien

we dat ze, doordat ze gesteund worden en gefinancierd worden, eigenlijk concurrerend aanbod wegduwen, zodat ze op social media en internet de markt bijna overheersen -- als ik het in markttermen zou definiëren -- omdat ze gewoon een stevigere uitgangspositie hebben door die financiering.

De heer **Van Raak**: Ja. Nu hebt u een aantal keer gesproken over aanjagers, salafistische aanjagers. Kunt u ons daar in het kort een beeld van schetsen? Wat is dat precies? Wat voor mensen zijn het? Wat doen ze? Wat jagen ze aan?

De heer **Schoof**: Wat jagen ze aan? Ze jagen antidemocratisch gedachtegoed aan, waarmee ze dan die parallelle samenleving kunnen creëren respectievelijk ondermijning kunnen plegen. Het zijn personen of organisaties. Dat kunnen ze doen door middel van hun gesprekken, maar ze kunnen het ook doen door middel van onderwijs. Ze kunnen het doen door middel van wat we irregulier onderwijs noemen, zoals kinderopvang, waarmee dat gedachtegoed langzaam maar zeker in het aanbod dat men geeft -- cultureel en qua onderwijs, ook religieus -- kan landen bij degenen op wie ze zich richten. Daarmee vergroten ze hun invloed.

De heer **Van Raak**: Hoe groot is die groep aanjagers eigenlijk?

De heer **Schoof**: Dat kunnen we niet zeggen. Naar een aantal aanjagers doen wij onderzoek, maar ik zou niet durven zeggen dat we alle aanjagers in beeld hebben.

De heer **Van Raak**: Is het een groeiende groep?

De heer **Schoof**: We zien die groep in ieder geval veranderen. Dat wil zeggen dat er, zoals ik eerder zei, een soort tweede generatie optreedt. Daarmee winnen ze aan marktaandeel. Ze worden actiever en weten

eigenlijk vrij goed hoe ze zich binnen de bandbreedte van de Nederlandse rechtsstaat moeten bewegen.

De heer **Van Raak**: Kunt u daar ook voorbeelden van noemen, zodat we daar ... ? Kunt u directe voorbeelden noemen van dit soort aanjagers? Met wat voor organisaties zijn ze verbonden?

De heer **Schoof**: Nee, dat vind ik heel erg lastig. Als dg van de AIVD wil ik geen inzage geven in ons lopende onderzoek. Daar zei ik al iets over in mijn openingsverklaring. Tegelijkertijd is er in het publieke debat natuurlijk heel veel te vinden. Er is veel te vinden in de media, in diverse kranten. Dat type voorbeelden, de voorbeelden die u in de media ziet van wat men doet, door middel van lessen geven, door middel van stukjes financiering, de studiebeurzen ... De beelden die u in de media ziet, dat is precies waar wij ons zorgen over maken en wat wij ook zien. Door middel van diepteonderzoek, door middel van ambtsberichten ... Dat zijn berichten die we kunnen verstrekken aan andere overheden, zodat andere partijen uiteindelijk een handelingsperspectief hebben om daar iets aan te gaan doen.

De heer **Van Raak**: Op de ambtsberichten komt mijn collega zo direct nog terug. U spreekt als dienst, als AIVD, ook vaak over façadepolitiek. Kunt u uitleggen wat dat is, ook in verband met deze salafistische aanjagers?

De heer **Schoof**: Heel kort gezegd: men zegt het een en doet het ander. Dat is façadepolitiek. Dat betekent dat het allemaal klopt als je kijkt naar de meer publieke kant van de aanjagende organisatie of naar de statuten van een stichting. Tegelijkertijd laten ze, als wij door middel van diepteonderzoek kijken naar wat er echt gebeurt en naar wat men nu eigenlijk zegt, een ander geluid horen. Dat gebeurt in de beslotenheid van de directe kring van mensen met wie men op dat moment praat en met wie men bezig is. Dat noemen wij façadepolitiek.

De heer **Van Raak**: En dat heeft ook met die parallelle samenleving te maken?

De heer **Schoof**: Nou ja, uiteindelijk leidt het tot die parallelle samenleving. Ik zou zeggen: het heeft ermee te maken dat men goed snapt waar de bandbreedte van de Nederlandse rechtsstaat zit. Men zal dus aan de buitenkant niet die dingen zeggen of doen of laten vastleggen waarvan men weet dat ze over de grenzen gaan van wat wij in onze democratische rechtsstaat, ook strafrechtelijk, zouden kunnen aanpakken.

De heer **Van Raak**: U zegt dus: qua communicatie naar buiten toe houden organisaties en personen zich aan de wet. Ze kennen die wet ook goed, zeker de tweede generatie. Maar tegelijkertijd wordt er intern een andere boodschap verkondigd.

De heer **Schoof**: Ja.

De heer **Van Raak**: Zijn er nog andere voorbeelden van façadepolitiek die u kunt noemen?

De heer **Schoof**: Nee, dit is façadepolitiek. Dat is precies waarom wij onderzoeken doen: zodat wij kunnen kijken wat er achter de formele werkelijkheid daadwerkelijk gebeurt.

De heer **Van Raak**: Kunt u, om dat wat kleuring te geven, nog wat concretere voorbeelden noemen, zonder direct organisaties of personen te noemen?

De heer **Schoof**: Bijvoorbeeld dat er in een preek expliciet wordt gezegd dat je homoseksuelen kan vermoorden omdat dat eigenlijk de beste straf is die vanuit de islam wordt gegeven. Dat is in Nederland natuurlijk ondenkbaar. Het zou ook strafrechtelijk vervolgd kunnen worden. Dat zal men aan de

buitenkant nooit of te nimmer zeggen. Sterker nog, men zou aan de buitenkant daarvan afstand kunnen nemen of het zodanig kunnen formuleren dat er afstand is, terwijl men aan de binnenkant wel degelijk dit soort stellingen verkondigt.

De heer **Van Raak**: Hebt u nog meer voorbeelden die u hier kunt noemen?

De heer **Schoof**: Nou, ik vond dit wel een vrij treffend voorbeeld. Laat ik het zo zeggen: het gaat over het afzetten tegen de Nederlandse samenleving. Dan gaat het dus ook over het niet kunnen accepteren van bijvoorbeeld de politie. De politie staat in dienst van de Nederlandse rechtsstaat, maar werkt in de ogen van de salafistische aanjagers niet conform de islamitische leer, dus hoef je je daar eigenlijk niets van aan te trekken.

De heer **Van Raak**: U sprak eerder over irregulier onderwijs. Wat moeten we ons daarbij voorstellen? Waarom is dat een probleem volgens u? En welke problemen kunnen daaruit voortkomen?

De heer **Schoof**: Irregulier onderwijs is eigenlijk niet-bekostigd onderwijs, dat bovendien ook niet per definitie opleidt tot een diploma. Wij denken dan bijvoorbeeld aan kinderopvang. In de kinderopvang zijn er hele jonge kinderen die aan het begin, tussen 0 en 4 jaar, op heel eenvoudige manieren gedachtegoed te horen krijgen dat intrinsiek strijdig is met datgene waar de democratische rechtsstaat voor staat.

De heer **Van Raak**: Kunt u daar voorbeelden van noemen?

De heer **Schoof**: Dat zou in principe over dezelfde voorbeelden kunnen gaan, alleen dan nog op veel eenvoudiger wijze. Er zit dus impliciet een boodschap in van afwijzing van de Nederlandse rechtsstaat.

De heer **Van Raak**: Is er ook een soort georganiseerde opbouw van het irreguliere onderwijs naar de aanjagers? Zit daar een systeem of een idee achter?

De heer **Schoof**: Ik mag aannemen dat er een idee achter zit. Om nou te zeggen dat het een systeem is, gaat echt te ver. Dat kunnen wij op dit moment niet als zodanig in de onderzoeken constateren. We zien het dus bij het irreguliere onderwijs, we zien in een enkel geval pogingen in het reguliere onderwijs, we zien het rondom moskeeën, maar we kunnen niet zeggen dat het echt een georganiseerd geheel is waarin er allemaal afspraken worden gemaakt. Zover zou ik op dit moment niet willen gaan.

De heer **Van Raak**: U zei dat salafisten vaak goed georganiseerd zijn, ook in Nederland, en dat er ook netwerken zijn met het buitenland. Kunt u aangeven aan wat voor landen wij dan moeten denken?

De heer **Schoof**: Dat zijn landen uit de Golfregio. Dat kan rechtstreeks met die landen zijn. Het kan ook zijn dat daar stichtingen zijn die er zorg voor dragen dat men beïnvloedt of financiert. Dat hoeft overigens niet per definitie een probleem te zijn. Het wordt een probleem op het moment dat men de salafistische aanjagers steunt, omdat dat zich niet verdraagt met onze democratische rechtsstaat.

De heer **Van Raak**: En dat problematische gedrag.

De heer **Schoof**: En dat problematische gedrag.

De heer **Van Raak**: Waarom zouden deze landen dat willen, naar uw idee?

De heer **Schoof**: Voor een deel ligt dat in de traditie. Men helpt elkaar. Soms zijn er gewoon charitatieve doelstellingen, die al dan niet bewust worden misbruikt. In een aantal andere gevallen is het heel nadrukkelijk beïnvloeding

die dit soort landen nastreven via salafistische aanjagers, ook gericht -- zou je kunnen zeggen -- tegen ons land.

De heer **Van Raak**: Landen uit de Golfregio. Aan welke landen moeten we dan denken?

De heer **Schoof**: Ik vermoed dat u denkt: waarom zou hij dat nou niet zeggen? Want u en ik weten over welke landen het gaat.

De heer **Van Raak**: Ja.

De heer **Schoof**: Toch wordt, op het moment dat ik dat zeg als baas van de AIVD, ons werk dan weer enorm bemoeilijkt. Wij zijn een keer -- dat heeft ook in een Kamerbrief uit 2016 gestaan -- in een land uit de Golfregio in staat geweest om via de inlichtingendiensten de financiering daadwerkelijk te stoppen. Dat is een manier van werken die wij kunnen hanteren en die soms succesvol is. Op het moment dat ik deze landen expliciet noem, wordt dat voor ons eigenlijk moeilijker. Daarom gebruik ik de term "landen uit de Golfregio".

De heer **Van Raak**: Ja. Mag ik denken aan Saudi-Arabië, aan Koeweit?

De heer **Schoof**: Ik zei al: u en ik weten over welke landen wij het hebben.

De heer **Van Raak**: Deze landen hebben ook ambassadeurs in Nederland. Als het gaat om beïnvloeding en financiering vanuit deze landen, heeft de AIVD dan een idee welke rol de ambassadeurs daarbij spelen?

De heer **Schoof**: Dat is heel wisselend. Dat wil zeggen dat een ambassadeur niet per definitie een verlengstuk van in dit geval die buitenlandse financiering of beïnvloeding hoeft te zijn, maar het kan wel. Indien nodig doen wij onderzoek naar de gedragingen van die landen in ons land.

De heer **Van Raak**: Dus ook naar de ambassadeurs?

De heer **Schoof**: Als dat nodig is, doen wij onderzoek naar de landen die ons land proberen te beïnvloeden.

De heer **Van Raak**: Is die beïnvloeding afhankelijk van de persoon van de ambassadeur? Of is het afhankelijk van de regering die deze ambassadeur vertegenwoordigt?

De heer **Schoof**: Beide kan voorkomen. Het kan zijn dat de vertegenwoordigers van deze landen uit persoonlijke motivatie daar interesse in hebben, maar het kan ook heel nadrukkelijk zijn dat het gestuurd wordt. Maar nogmaals, het hoeft niet zo te zijn dat het land zelf actief daarmee bezig is. Het kunnen ook stichtingen zijn in die landen. In een aantal gevallen weten wij ook dat landen actief deze stichtingen tegenwerken, omdat men dat niet wil. Het is dus complexer dan: land, stichting, Nederland.

De heer **Van Raak**: Kunt u een aantal voorbeelden van dit soort liefdadigheidsstichtingen of charitatieve instellingen noemen?

De heer **Schoof**: Nee, wederom kan en wil ik hier geen antwoord op geven, omdat dat rechtstreeks onze onderzoeken zou bemoeilijken.

De heer **Van Raak**: Maar het kan dus ook zijn dat deze stichtingen banden hebben met de ambassadeurs, dus dat de ambassadeurs bemiddelen bij financiering of beïnvloeding vanuit deze stichtingen in ons land?

De heer **Schoof**: Niets is uitgesloten.

De heer **Van Raak**: Niets is uitgesloten. Goed. Als het gaat om de nationale veiligheid, zet de AIVD ook speciale bevoegdheden in. Doet de AIVD dat ook als het gaat om radicalisering of extremisme?

De heer **Schoof**: Ja.

De heer **Van Raak**: Dus u hebt de mogelijkheid om dat te doen?

De heer **Schoof**: Ja.

De heer **Van Raak**: Heeft de AIVD ook zicht op specifieke geldstromen, bijvoorbeeld naar religieuze organisaties in ons land?

De heer **Schoof**: Wij doen daar onderzoek naar, omdat wij de gedragingen van sommige instellingen een gevaar vinden voor onze democratische rechtsstaat: problematisch gedrag. In dat geval doen we ook onderzoek naar de financiering. Als dat leidt tot concrete resultaten, zullen we daarover binnen de overheid wederom een ambtsbericht uitbrengen, zodat andere actoren dan kunnen handelen. Onze ambtsberichten zijn erop gericht dat anderen handelingen verrichten.

De heer **Van Raak**: Ja. Dus die financiering ... Als u onderzoek doet naar radicalisering en extremisme, doet u dan als onderdeel daarvan ook specifiek onderzoek naar geldstromen vanuit landen in het Midden-Oosten naar organisaties in ons land? Of is dat een bijvangst van dat onderzoek?

De heer **Schoof**: Ik moet heel even nadenken, omdat de term bijvangst in ons jargon geheel eigen connotaties heeft. Laat ik zeggen dat wij niet primair als onderzoeksopdracht hebben om buitenlandse financiering te onderzoeken. Wij onderzoeken buitenlandse financiering bij die instellingen of personen waarbij we reden hebben om naar die organisatie of die persoon te kijken.

De heer **Van Raak**: Het is dus niet "follow the money", om het zo te zeggen?

De heer **Schoof**: Het is "follow the money" op het moment dat wij geïnteresseerd zijn in de persoon of de organisatie.

De heer **Van Raak**: Juist. Bemoeilijkt dat uw onderzoek niet op het moment dat u wilt beoordelen of er sprake is van ongewenste gedragingen of ongewenste beïnvloeding?

De heer **Schoof**: Voor ons is het altijd wel belangrijk om te kijken naar wie of wat wij eigenlijk onderzoek doen. Wij kijken naar personen en organisaties. Vandaaruit kijken wij naar de financiering. Als wij als opdracht zouden hebben om alle buitenlandse financiering te bekijken ... Dat is een vrijwel onmogelijke opgave voor ons, maar hij is ook niet heel erg gericht. Ik sluit dus ook niet uit dat onze toezichthouders daar enige problemen mee zouden hebben. Wij kijken vooral naar het volgende. Welke personen en organisaties gaat het om? Zit daar financiering? Is die financiering bovendien ook nog bedoeld om die personen en organisaties te steunen?

De heer **Van Raak**: Juist, dank u. De AIVD onderscheidt binnen het brede spectrum van salafistische organisaties eigenlijk een drietal hoofdstromingen: een meer apolitiek of mystieke, zo u wil, een meer politieke en een jihadistische. Zou u dat kunnen toelichten voor ons? Waarom is die keuze gemaakt en wat is het verschil?

De heer **Schoof**: Die keuze hebben we enige tijd geleden gemaakt omdat deze drie varianten in de stroming belangrijk zijn. De apolitieke stroming bemoeit zich eigenlijk niet met de politiek, ook niet in een van de landen van de Golf. De politieke stroming is daarentegen veel actiever en wil zich ook nadrukkelijk in het politieke debat mengen, respectievelijk zich in Nederland nadrukkelijker daartegen verzetten. De jihadistische stroming is eigenlijk de

gewelddadige stroming. Die neemt geen afstand van het geweld dat het jihadisme kenmerkt.

De heer **Van Raak**: Kunt u iets zeggen over de omvang van deze drie verschillende groepen?

De heer **Schoof**: Omdat wij geen onderzoek doen naar het salafisme als zodanig en daarmee ook niet naar deze groepen, kan ik dat eigenlijk niet zeggen. Wij kijken naar specifieke personen en organisaties binnen deze stroming.

De heer **Van Raak**: Kunt u dat schatten?

De heer **Schoof**: Schatten is een gevaarlijke aangelegenheid als het de nationale veiligheid betreft.

De heer **Van Raak**: Daar hebt u gelijk in. In het rapport Salafisme in Nederland uit 2015 schrijven de diensten dat niet alleen het jihadi-salafisme een bedreiging kan vormen. Ik citeer pagina 12: "Dit is niet alleen het geval bij de substroming binnen het salafisme die jihadistisch geweld goedkeurt. Ook bij de eerder beschreven substromingen die hun geloofsidealen primair willen bereiken via de dawa (prediking) kan sprake zijn van het actief nastreven van antidemocratische doelen en gebruik van ondemocratische middelen." Kunt u dat kort toelichten?

De heer **Schoof**: Ja. Het is de zorg die we hebben dat vanuit het politieke activisme de opmaat zou kunnen worden gegeven naar jihadistisch salafisme en dat die grenzen dun zijn. Dat betekent dat je vanuit het activisme dat het politieke salafisme meer kenmerkt, makkelijk zou kunnen overstappen -- dat is althans in die zin wel denkbaar -- naar de meer extremistische variant, inclusief het geweld. Dat is waar de zorg zit. Ik zal niet meteen zeggen dat

het een voedingsbodem is, maar het zijn wel de overstapmogelijkheden waar wij zorgen over hebben.

De heer **Van Raak**: Hebt u dat zien gebeuren de afgelopen jaren?

De heer **Schoof**: We achten het in ieder geval niet ondenkbaar.

De heer **Van Raak**: Concrete voorbeelden kunt u niet noemen?

De heer **Schoof**: Nee.

De heer **Van Raak**: Een aantal jaar geleden -- tien, twaalf jaar geleden -- zag de AIVD politiek-salafistische organisaties ook als een bondgenoot in de strijd tegen jihadistische organisaties. De AIVD is in de loop van de tijd van opvatting veranderd. Kunt u aangeven waarom dat is?

De heer **Schoof**: Ja. Een aantal jaren geleden dachten wij -- en met ons overigens ook anderen -- dat door die groep te benaderen, die groep inderdaad een buffer zou kunnen zijn ten opzichte van het gewelddadige jihadisme. In de praktijk van de afgelopen jaren hebben we gezien dat daar eigenlijk te veel menging was en dat die bufferfunctie eigenlijk ook niet werd vervuld door die gemeenschap. Daardoor werd de outreach naar deze groep voor ons minder relevant. Dat is de belangrijkste verklaring, denk ik: dat we gewoon hebben gezien dat men in die gemeenschap minder afstand is gaan nemen van het gewelddadig jihadisme, waardoor het voor ons ook niet meer interessant was om ze als een buffer te beschouwen, omdat ze die rol feitelijk niet meer vervulden.

De heer **Van Raak**: Is er in de loop van de jaren dan iets veranderd in die organisaties? Of is de AIVD gewoon tot een ander inzicht gekomen?

De heer **Schoof**: Vermoedelijk beide. Op basis van ons onderzoek hebben wij geconstateerd dat men niet meer die actieve bufferfunctie vervulde. Je zag ook dat de organisaties zich iets in een extremer spectrum begonnen te bewegen. Je zou kunnen zeggen dat dat net voor de periode van de façadepolitiek was.

De heer **Van Raak**: De invloed van salafistische organisaties in ons land is al ouder, vanuit de jaren 80. Sinds de jaren 80 is die ook erg toegenomen, zo lezen we ook in rapporten van de AIVD. Kunt u ons die ontwikkeling kort schetsen? Dat hoeft niet uitputtend, maar wanneer hebben deze organisaties voet aan de grond gezet in ons land en hoe heeft zich dat sindsdien ontwikkeld?

De heer **Schoof**: Ik denk dat we dan onderscheid moeten maken tussen de eerste en de tweede generatie, en de opkomst van het jihadisme. Die twee ontmoeten elkaar, zou je kunnen zeggen. De eerste generatie was erg gericht op de fundamentalistische geloofsbeleving. In de tweede generatie zag je meer de wens om daar actiever mee om te gaan. Dat is ook de periode geweest waarin wij uiteindelijk het onderscheid hebben gemaakt tussen die drie stromingen die we hebben onderkend. Ook zag je de opkomst van het jihadisme en het geweld. Dat is min of meer dichter tegen elkaar aan gekropen; vandaar ook het jihadistisch salafisme. Tegelijkertijd zagen we ze die bufferfunctie vervullen. Althans, we zagen dat die bufferfunctie minder werd vervuld. Ook zagen we dat salafistische aanjagers ... Nogmaals, het gaat ons uiteindelijk om de gedragingen. Qua gedachtegoed is men in dit land vrij om te denken wat men wil. Dat is een groot goed. Het gaat dus niet zozeer om het gedachtegoed als wel om de gedragingen die men uiteindelijk tentoonspreidt. In die gedragingen zagen we een veel actievere rol, online en in de moskeeën en op andere plekken, waarin men opkroop in hun extremisme.

De heer **Van Raak**: U zegt dus dat dit soort politiek-salafistische organisaties, waarvan u nu geen namen kunt noemen, in eerste instantie een bufferfunctie vervulden tegen jihadisme, tegen geweld. U zegt dat deze organisaties in de loop van de tijd een plek voor overloop werden. Is er in die ontwikkelingen in ons land ook invloed geweest vanuit andere landen? Hebben andere landen, bijvoorbeeld landen uit het Midden-Oosten, invloed gehad op die ontwikkeling?

De heer **Schoof**: Ik denk dat ze invloed hebben gehad op die ontwikkeling, omdat men deed aan financiering en aan beïnvloeding van salafistische aanjagers in persoon of bij organisaties. Het is moeilijk om dat heel precies te duiden. Laat ik zeggen dat er geen een-op-een causaal verband is. Zo zou je het niet kunnen stellen. Het zijn complexe ontwikkelingen die in dat opzicht ook voor ons nog steeds moeilijk te duiden zijn en blijven.

De heer **Van Raak**: Zit er ook beleid achter vanuit deze landen?

De heer **Schoof**: Ik denk dat een deel van de landen een actieve zendingpolitiek heeft. Laat ik het daarbij laten.

De heer **Van Raak**: En dat geldt ook voor de religieuze organisaties, de liefdadigheidsorganisaties uit die landen?

De heer **Schoof**: Dat geldt ook voor die organisaties. Tegelijkertijd ... Ik gaf eerder het voorbeeld dat we zelf via een land de financiering uiteindelijk hebben kunnen stoppen. Eerder is, ook uit diplomatieke contacten, gebleken dat je in gesprekken met die landen soms wel kan bereiken dat men het toch stopt, omdat men er ook de nadelen van ziet. Met name salafistische aanjagers ... Als het niet gaat om financiering van gewoon een moskee, zijn in die gevallen ook landen er wel degelijk op aanspreekbaar.

De heer **Van Raak**: U wilt en kunt die namen en landen niet noemen op dit moment. Later tijdens het verhoor zullen we wel op specifieke casussen en specifieke voorbeelden ingaan. Welke band hebben de liefdadigheidsorganisaties in de landen in het Midden-Oosten, in de Golfstaten, met de overheid van die landen als het gaat om het beïnvloeden van organisaties in Nederland? Is daar veel verkeer tussen? Is daar een gemeenschappelijk beleid? Of zijn het meer twee aparte dingen?

De heer **Schoof**: Zowel apart als dat men via allerlei personele connecties banden heeft met de regering. Soms zijn het meer een soort overheidsstichtingen. Ook daar is het landschap divers.

De heer **Van Raak**: Ja, maar het is dus vooral door persoonlijke netwerken en persoonlijke verbanden?

De heer **Schoof**: Persoonlijke netwerken zijn hier heel belangrijk in.

De heer **Van Raak**: En mogelijk ook ambassadeurs die daar een rol in spelen?

De heer **Schoof**: Persoonlijke netwerken zijn belangrijk. Ik denk niet dat het ... Ik zou niet nu het beeld willen oproepen dat wij als dienst het gevoel hebben dat vertegenwoordigers in ons land er permanent mee bezig zijn om dat te organiseren.

De heer **Van Raak**: Dank u wel. Ten slotte sprak u over de tweede generatie salafistische predikers. U kon niet precies aangeven hoe groot die groep is. U kon wel aangeven, denk ik, dat die groep groeiende is maar ook meer invloed heeft. U spreekt in het rapport Salafisme in Nederland op pagina 7 over een professionele informatieverstrekking door salafistische organisaties in ons land via allerlei stichtingen en moskeeën, via onderwijs en lezingen en in toenemende mate online. Zou je kunnen stellen dat deze groep, deze

relatief kleine groep binnen de totale moslimgemeenschap, disproportioneel veel aanwezig is in de sociale media, op internet en in het onderwijs?

De heer **Schoof**: Ja. Ik gaf eerder al aan dat men, ook door middel van de financiering die men krijgt, eigenlijk heel goed in staat is om professioneel -- in termen van lesboekjes en in termen van onlineactiviteiten -- inderdaad disproportioneel aanwezig te zijn. Als je op de websites gaat zoeken, kom je eigenlijk bijna altijd bij die stromingen terecht. Dat is tekenend voor de professionaliteit die men heeft.

De heer **Segers**: Ook van mijn kant welkom, meneer Schoof. Ik wil graag het gesprek met u voortzetten. Dan gaat het allereerst over de gevolgen van beïnvloeding van onze samenleving in het algemeen en specifiek de islamitische gemeenschap. Aan het eind wil ik met u spreken over mogelijke maatregelen tegen ongewenste beïnvloeding.

In uw jaarverslag 2017 schrijft u dat u uw bestuurlijke en maatschappelijke partners informeert over de gevolgen van de beïnvloeding, ook buitenlandse beïnvloeding, door salafisten. Kunt u eens kort aangeven wat die gevolgen zijn?

De heer **Schoof**: Ik denk dat we net al daarvan iets hebben besproken: de gevolgen van de invloed zijn dat eigenlijk de islamitische gemeenschap zelf -- laat ik daarmee beginnen -- onder druk komt te staan van deze salafistische aanjagers en eigenlijk in de vrijheid van haar geloofsbeleving wordt beperkt. Dat is één. Twee. Uiteindelijk wil men een soort parallelle samenleving creëren, een parallelle samenleving die wij niet willen als Nederland in ons land, omdat een parallelle samenleving zich uiteindelijk onttrekt aan de regels die we met elkaar hebben afgesproken in onze democratische rechtsstaat. Dat kan uiteindelijk ook leiden tot ondermijning van die democratische rechtsstaat en daarmee ten aanzien van de vrijheden waar wij voor staan. Dat zijn, zeg maar, op de lange termijn de gevolgen, waarom wij ook onderzoek doen en ook kijken naar deze vorm van extremisme.

De heer **Segers**: U maakt nu inderdaad ook onderscheid tussen de gevolgen voor de islamitische gemeenschap en onze rechtsstaat als geheel. Als we even bij het eerste beginnen: de islamitische gemeenschap. U heeft eerder in een jaarverslag geschreven dat er ook sprake was van intimidatie, dat salafistische jongeren proberen voet aan de grond te krijgen in moskeeën en soms ook geweld niet schuwen. Dan zie je dat er sprake is van een soort, als we dat zo even mogen zeggen, burgeroorlog binnen de islamitische gemeenschap. Kunt u daar eens een voorbeeld van geven? Hoe gaat dat in z'n werk?

De heer **Schoof**: Wat we toen hebben geschreven, was dat groepen jongeren in een moskee eigenlijk de andere moskeegangers onder druk zetten en intimideren, en daarmee als het ware een soort intolerantie neerleggen binnen de islamitische gemeenschap, wat, zou je kunnen zeggen, wel strookt met het gedachtegoed van ook die salafistische aanjagers, dus eigenlijk intolerantie ten opzichte van alles wat niet spoort met datgene en de zuiverheid van de leer waarvoor men staat, en die men ook heel nadrukkelijk neerlegt in die islamitische gemeenschap zelf.

De heer **Segers**: Maar u schreef dat ze soms ook geweld niet schuwden. Waar moet je dan aan denken?

De heer **Schoof**: Dat is geweld in de zin van duwen, trekken, dat soort manifestaties. Dan hebben we het niet over ... We spreken niet over terrorisme.

De heer **Segers**: Echt fysiek geweld.

De heer **Schoof**: Fysiek geweld, ja.

De heer **Segers**: Was dat effectief?

De heer **Schoof**: Ja, dat is moeilijk te zeggen. Dat is moeilijk te zeggen. We zien uiteindelijk ... We maken ons nu meer zorgen over salafistische aanjagers dan enige tijd geleden, dus in die zin zijn de salafistische aanjagers op dit moment effectiever dan wij. Laten we het zo formuleren.

De heer **Segers**: Als intimidatie niet wordt geschuwd en soms inderdaad ook het duwen en trekken waar u het over heeft, dus echt ook geweld, kun je dan spreken over een angstcultuur binnen de islamitische gemeenschap als het gaat om de intimidatie door deze salafistische jongeren?

De heer **Schoof**: Ik zou zo ver op dit moment niet willen gaan, nee.

De heer **Segers**: Maar dat heeft een impact op gematigde moskeeën, of ...

De heer **Schoof**: Dat heeft impact, absoluut.

De heer **Segers**: Waar moet ik precies aan denken? Wie zetten zij onder druk?

De heer **Schoof**: Binnen de islamitische gemeenschap zetten zij inderdaad de gematigden onder druk, degenen die niet, zeg maar, meegaan in het salafistisch gedachtegoed.

De heer **Segers**: En dat kan dan gaan om een strijd om de richting van de moskee, waarbij jongeren zeggen "wij willen dat het meer een salafistische kant op gaat" en anderen daar weerstand tegen bieden?

De heer **Schoof**: Ja, klopt, en dat kan effecten hebben op de predikers die je uitnodigt of op de samenstelling van het bestuur van de moskee. Op die manier probeert men meer invloed te krijgen in het functioneren van de betreffende moskee.

De heer **Segers**: In hoeverre zie je daarachter dan buitenlandse beïnvloeding, bij dat soort pogingen?

De heer **Schoof**: Soms wel, soms niet. Ik denk dat de buitenlandse beïnvloeding ... Die loopt via die salafistische aanjagers, laat ik het zo zeggen, en via die stichtingen. Het is niet zo dat die buitenlandse beïnvloeding zich een-op-een naar dat groepje jongeren richt in die ene moskee waar we ooit in een jaarverslag over hebben geschreven. Zo werkt het niet, maar het werkt heel specifiek naar die salafistische aanjagers en organisaties. Ook weer niet allemaal, en ook weer niet altijd. Dat maakt het zo ingewikkeld, ook voor ons, om daar goed zicht op te krijgen.

De heer **Segers**: Ja, maar u beschrijft tendensen en dreigingen, en die zijn reëel.

De heer **Schoof**: Die zijn reëel. In de ... Ook hier moet ik heel zorgvuldig zijn in mijn woordkeus, zeker als we het woord "dreiging" gebruiken. Dan praten wij heel veel over "kan", "zou kunnen", "men wil". Het is niet zo dat ... Er zit wel druk, maar het is niet de grootste dreiging die we op dit moment in Nederland hebben.

De heer **Segers**: In een ander jaarverslag, 2016, legt u uw vinger bij een aanpak van deze groepen waarbij ze zich richten op kwetsbare groepen. U noemt specifiek kinderen en vluchtelingen. Is dat een aanpak die nog steeds genomen wordt?

De heer **Schoof**: Ja, die zien we nog steeds, ja. Dat zijn de stichtingen die proberen via kinderopvang grip te krijgen. Het is voor een deel ook de hulp die men geeft aan vluchtelingen, die dan als het ware door een kleine groep ook weer misbruikt wordt om in die hulp dat salafistisch gedachtegoed, zeg maar, te verspreiden.

De heer **Segers**: Uiteindelijk is dus het doel om zo'n parallelle samenleving te organiseren, om mensen zo veel mogelijk aan hun kant te krijgen en een parallelle samenleving, los van de Nederlandse samenleving, of binnen de Nederlandse samenleving, te organiseren? Dat is het doel?

De heer **Schoof**: Ja.

De heer **Segers**: In hoeverre ziet u dat als een bedreiging voor de samenleving als geheel?

De heer **Schoof**: Absoluut, omdat die parallelle samenleving gewoon niet past in onze democratische rechtsstaat. Dat is één. En twee: als zo'n parallelle structuur zou ontstaan, zou dus in onze samenleving een onderdeel zijn dat zich niet houdt aan de regels van onze democratische rechtsstaat. Daarmee zou overigens vanuit die parallelle samenleving ook nog weer een stap verder gegaan kunnen worden. Dan zou dit er namelijk uiteindelijk -- maar dan zitten we wel heel erg in de "zal"-redenering -- ook toe kunnen leiden dat uiteindelijk onze democratische rechtsstaat conform die parallelle samenleving zou moeten worden gestructureerd.

De heer **Segers**: U zegt: dat zou kunnen. In hoeverre zijn deze pogingen tot nu toe succesvol geweest? In hoeverre ziet u dat? In welk stadium bevinden we ons ergens op die agenda?

De heer **Schoof**: We bevinden ons nog steeds in een soort beginstadium. Het is wel professioneler, maar het is niet zo dat men op dit moment succesvol is in het creëren van een parallelle samenleving. Zo ver is het niet.

De heer **Segers**: We hadden het net over die specifieke groepen waar ze zich op richten, kinderen en vluchtelingen bijvoorbeeld. Ziet u dat de integratie van deze groepen gehinderd wordt door deze pogingen?

De heer **Schoof**: Ja. Laat ik zeggen: de activiteiten verdragen zich eigenlijk niet met wat wij verstaan onder de integratie. Laat dat duidelijk zijn. Ik vind het een verstrekkende uitspraak om te zeggen dat het dus ... Het verdraagt zich er niet mee, maar om daarmee ook de stelling te verkondigen dat daarmee de integratie bemoeilijkt wordt ... Dat zou ik op dit moment niet willen zeggen, want daarvoor hebben we eigenlijk geen zicht op hoe groot de groep is die daardoor effectief wordt beïnvloed.

De heer **Segers**: Dan citeer ik u toch zelf nog eventjes. In 2018 schrijft u dat "door middel van informeel salafistisch onderwijs bijvoorbeeld kinderen en jongvolwassenen vervreemden van de samenleving". Dat is heel nadrukkelijk een effect van deze inzet. Dus dat ziet u wel gebeuren?

De heer **Schoof**: Ja. Op individueel niveau gebeurt dat.

De heer **Segers**: Welke rol heeft dat informele onderwijs dan?

De heer **Schoof**: Bij dat informele onderwijs, buiten schooltijd of in de kinderopvang, dat vanuit die geloofsleer, vanuit de gedragingen die daar, zeg maar, worden onderwezen -- dat is niet helemaal de goede term -- of in ieder geval worden bijgebracht, gaat men zich als het ware afzetten ten opzichte van datgene wat wij in onze democratische rechtsstaat als normaal zouden beschouwen, met, zeg maar, ook de volle breedte die we daarin accepteren. Daarmee vervreemden ze als het ware van onze samenleving, omdat ze een heel ander gedachtegoed, een heel ander normen- en waardenpatroon, meekrijgen, dat zich ook in essentie eigenlijk verzet tegen onze samenleving.

De heer **Segers**: Hoe intensief is dat informele salafistische onderwijs? Over hoeveel uur per week voor een kind dat daarin participeert, hebben we het dan?

De heer **Schoof**: Dan praten we over een paar uur, als het gaat om buitenschoolse activiteiten. De kinderopvang is natuurlijk dé kraamkamer voor opvoeding, naast het gezin, en ik denk dat daarin er bij tijd en wijle aandacht aan wordt besteed. Het is niet zo ... Als die kinderopvang echt een-op-een salafistisch zou zijn, met allerlei antidemocratische, anti-integratieve tendensen, dan zou er ook anderszins kunnen worden ingegrepen, dus het gaat subtieler dan dat.

De heer **Segers**: Hoe beoordeelt u het verschil tussen een legitieme keuze om je op een bepaalde manier te verhouden tot de Nederlandse samenleving en daar ergens je plek in te nemen, en de mogelijke dreiging voor onze democratische rechtsorde? Waar gaat het een, dus de vrijheid om alles te zijn, waar gaat dat legitieme over in iets wat mogelijk bedreigend voor onze samenleving zou kunnen zijn?

De heer **Schoof**: Het belangrijke onderscheid tussen gedachtegoed en gedragingen. Het gedachtegoed is vrij. Op de gedragingen kun je mensen ook beoordelen en mag je uiteindelijk zelfs mensen veroordelen, in strafrechtelijke zin. Wij doen dus veel onderzoek naar op welke manier die gedragingen worden beïnvloed. En uiteindelijk, als men zodanig wordt beïnvloed dat men gedragingen tentoon gaat spreiden die zich niet verdragen met, zeg maar, de uitgangspunten van onze democratische rechtsstaat, dus als ze anti-integratief zijn, als ze antidemocratisch zijn, op dat moment heb je echt een zorg, laat ik het dan zo zeggen, over de nationale veiligheid, een dreiging uiteindelijk voor onze democratische rechtsstaat.

De heer **Segers**: Ja, want over die dreiging wil ik het hebben. We hebben het nu gehad over de gevolgen voor de islamitische gemeenschap, dus we hebben iets gezien van een tweedeling of een parallelle samenleving die zou worden geschapen, pogingen om zo veel mogelijk kinderen, vluchtelingen of andere doelgroepen daaronder te krijgen, en dus van vervreemding van de

samenleving. Dan wil ik het inderdaad hebben over gevolgen voor de samenleving als geheel, want u schrijft in het jaarverslag 2018 heel concreet over "dreiging voor de democratische rechtsorde vanuit een intolerante religieuze ideologie". Kunt u die dreiging eens verhelderen?

De heer **Schoof**: Ja. Dat heeft alles te maken met wat u zojuist zei, "intolerant", en waar u mij citeerde, althans ons rapport citeerde, want dat kan een basis vormen voor uitsluiting van andersdenkenden en andersgelovigen, en in uiterste vorm kan het leiden tot haat jegens andersdenkenden. Dan zitten we weer heel dicht tegen gedragingen aan, en dat het kan leiden tot gedragingen. Daarmee is dat echt een dreiging voor onze democratische rechtsstaat, want als dat op grote schaal zou gebeuren, dan zouden uiteindelijk onze basisvrijheden worden aangetast, en dat is weer precies de reden waarom wij er onderzoek naar doen.

De heer **Segers**: Net heeft u mijn collega Van Raak het verschil uitgelegd tussen apolitiek salafisme en politiek salafisme, en waar dat overgaat naar jihadistisch salafisme. Is dat de angst, dat langzaam maar zeker het een gradueel in het ander overgaat?

De heer **Schoof**: Ja, plus dat we ook zien dat men ook bij de salafistische aanjagers wat ambivalent is, bijvoorbeeld in het afwijzen van geweld. Ook dat zou ertoe kunnen leiden dat men aansporingen doet tot gedragingen die uiteindelijk ook weer tot geweld zouden kunnen leiden en daarmee weer tot de ondermijning van onze samenleving.

De heer **Segers**: Terugkijkend op de periode dat wij te maken hadden met uitreizigers naar Syrië, naar het kalifaat: was dit de voedingsbodem voor die uitreizigers, of is dat te sterk uitgedrukt?

De heer **Schoof**: Dat kan je ook weer niet een-op-een zo zeggen. De uitreizigers zijn om heel veel redenen uitgereisd en niet per definitie ... Men is

altijd wel in meer of mindere mate geradicaliseerd, maar ook over die radicalisering blijkt toch -- daar is ook het nodige onderzoek naar gedaan -- dat dat in meer of mindere mate soms religieus geïnspireerd is, laat ik het zo formuleren, en dus ook niet altijd te herleiden is op salafistische aanjagers of specifieke moskeeën waar men vandaan kwam.

De heer **Segers**: Als je kijkt naar de islamitische gemeenschap: we hebben het net gehad over de gevolgen voor de islamitische gemeenschap en de dreiging voor hen, of de dreiging van een parallelle samenleving, met alle risico's van dien. Hoe weerbaar is de islamitische gemeenschap tegenover deze tendens, schat u?

De heer **Schoof**: Dat is een hele moeilijke vraag. Ik moet zeggen: daar doen wij ook geen onderzoek naar. Dat zit niet in onze opdracht. Tegelijkertijd zien we dat de salafistische aanjagers wel professioneler zijn, dus daar maken we ons bij tijd en wijle wel zorgen over. Maar over de weerbaarheid, zowel van de islamitische gemeenschap als uiteindelijk ook van onze samenleving, dat ... Heel moeilijk om daar een antwoord op te geven.

De heer **Segers**: U beschrijft dat er soms sprake is van intimidatie en strijd om de richting van een moskee. Dan heb je dus krachten en tegenkrachten. U heeft iets gezegd over de krachten vanuit salafistische jongeren, die soms heel intimiderend te werk gaan. Ziet u ook tegenkrachten?

De heer **Schoof**: Ja, er zijn ook wel degelijk tegenkrachten. Ja, absoluut. Het is niet zo dat salafistische aanjagers per definitie aan de winnende hand zijn. Er zijn ook tegenkrachten binnen de islamitische gemeenschap die, zeg maar, deze vorm niet in hun moskee willen, niet in hun onderwijs willen. Maar nogmaals, als men zo professioneel is en een concurrerend aanbod uitblijft, dan wordt het wel ingewikkeld.

De heer **Segers**: Tot slot bij dit deel. Als we spreken over de gevolgen voor de Nederlandse samenleving, dan spreekt u ook over mogelijke dreiging, ondermijning van de rechtsorde. Dat zijn forse woorden. Hoe weerbaar is de Nederlandse samenleving? Hoe dreigend is deze dreiging?

De heer **Schoof**: Nou, ik denk dat het iets is waar de Nederlandse samenleving zich terecht zorgen over maakt. Niet voor niets hebben we de opdracht daar onderzoek naar te doen. Dat bedenken wij niet zelf. Dat onderzoek wordt ook van ons gevraagd. We zien daar ontwikkelingen, die wij ook duiden in onze jaarverslagen en anderszins, waarvan we zeggen: daar moet wel iets mee gebeuren. Dat is een dreiging voor de Nederlandse samenleving op de langere termijn. Het is niet een acute dreiging van: vandaag staat Nederland onder druk. Maar voor de langere termijn is dat wel degelijk een dreiging. Dat betekent dat er nu onderzoek moet plaatsvinden en dat we ook nu kunnen kijken hoe we als Nederlandse samenleving als geheel kunnen kijken hoe we dit kunnen keren.

De heer **Segers**: Voor de lange termijn is uw zorg dus dat dat gedachtegoed steeds meer voet aan de grond krijgt en dat denken overgaat in doen, in handelen, daar waar het strafbaar is en de grenzen van onze rechtsstaat overschrijdt. Daar zegt u: daar moeten we weerbaar zijn. Dan komen we als vanzelf bij het laatste blok, namelijk maatregelen. Wat voor maatregelen kunnen we daartegen nemen? De AIVD maakt inlichtingenrapporten, ambtsberichten, over mogelijke ongewenste beïnvloeding. Die informatie gaat naar overheden. Stuurt u die informatie ook naar moskeeën, bijvoorbeeld, of islamitische organisaties?

De heer **Schoof**: Wij niet. Inlichtingenrapporten -- dat heet bij ons inlichtingenberichten of inlichtingenanalyses -- zijn staatsgeheim en zijn niet bedoeld om activiteiten op te ondernemen door degenen aan wie we ze zenden, maar zijn vooral bedoeld om hen te informeren over de inlichtingen die wij vergaard hebben. Op basis daarvan zou men wel beleid kunnen

maken of anderszins. Maar men mag er ook nooit naar verwijzen. Ze mogen dus ook niet verder worden gedeeld. Ambtsberichten zijn berichten die we inderdaad sturen naar andere overheden, en die nadrukkelijk de bedoeling hebben om een andere partij te laten handelen. Wij geven overigens geen handelingsadvies. Wij delen onze inlichtingen in dat geval heel specifiek met een gemeente of, in heel veel gevallen overigens, met het openbaar bestuur, of met andere partijen binnen de overheid die mogelijk zouden kunnen handelen. Die ambtsberichten zijn niet geheim. Wij delen ze in principe vertrouwelijk, maar een andere partij zou die kunnen, mogen, delen -- dat is ter afweging aan de andere partij -- met degene over wie het gaat, maar dat hoeft niet. Daar is ook geen plicht voor.

De heer **Segers**: Wat zou een gemeente die van u zo'n ambtsbericht krijgt daarmee kunnen doen?

De heer **Schoof**: U praat, dacht ik, vanmiddag met de vertegenwoordiger van de taskforce. Hij zal alles kunnen vertellen over de onmogelijkheden en mogelijkheden die er zijn die andere partijen zouden kunnen doen. Wat wij doen, is proberen met onze inlichtingen in ieder geval een partij te alerteren op wat er gebeurt, en daarmee ook te laten nadenken over een mogelijke handeling die men zou kunnen doen, al dan niet samen met andere partijen. Dus wij adviseren niet over de handeling als zodanig of over de actie die een andere partij zou kunnen doen.

De heer **Segers**: Maar u zegt: het ambtsbericht is in principe niet geheim. Daar kunnen ze dus uit citeren. Ze kunnen zeggen: op grond van de informatie die we hebben gekregen, gaan wij nu tot deze actie over. Dat zou kunnen.

De heer **Schoof**: Ja.

De heer **Segers**: Ik heb uw verklaring aan het begin gehoord, waarin u zei: ik kan niet op de casuïstiek ingaan. Maar de naam die onwillekeurig toch bij mij naar boven borrelt, is die van het Haga Lyceum. Er is een ambtsbericht uitgegaan. Amsterdam heeft gehandeld. Het ministerie van Onderwijs heeft gehandeld. Vervolgens is daar een rechtszaak uit voortgekomen. Uw toezichthouder heeft een rapport geschreven over hoe dat helemaal gegaan is. Kunt u zeggen hoe u daar zelf op terugkijkt?

De heer **Schoof**: Ik denk dat wij terecht een waarschuwing hebben gegeven. In de kritiek, ook van de toezichthouder, op ons ambtsbericht is dat niet ter discussie gesteld, ook niet door de toezichthouder. Die heeft geconstateerd dat wij terecht hebben gewaarschuwd voor een ontwikkeling die zou kunnen ontstaan op het Haga Lyceum. In die zin kijk ik ook terug op het feit, naar het ambtsbericht: ik denk dat wij terecht het ambtsbericht hebben uitgebracht. Het zou onjuist zijn geweest als wij die waarschuwing niet hadden gegeven en op onze inlichtingen waren blijven zitten, zal ik maar zeggen. Een geheime dienst die zijn inlichtingen voor zichzelf houdt ... Dan kan niemand iets doen. Tegelijkertijd zijn de handelingen die vervolgens verricht zijn, kritisch bejegend, maar het ambtsbericht is in alle gevallen in dat opzicht, in z'n hoofdboodschap, blijven staan, zelfs daar waar het de rechtszaak van OCenW betrof.

Ik denk dat veel partijen zich op dit moment beraden over "wat zouden we dan wel of niet kunnen doen", omdat de waarschuwing nog steeds overeind staat. Ik denk dat dat goed, door de complexiteit, weergeeft, zeker als het om onderzoeken van ons gaat in dat domein van het extremisme, in dit geval dan de salafistische aanjagers, waar het heel veel gaat over dingen die zouden kunnen gebeuren, en het niet altijd gaat over wat er feitelijk plaatsvindt. Dus het is echt een waarschuwing. Dan zit je ook op het grensvlak van alle grondrechten waarvoor we staan. Tegelijkertijd moet je toch je zorg c.q. je inlichtingen kunnen delen met een partij, maar blijkt ook dat het handelingsperspectief in alle gevallen, zeker ook in dit geval, toch relatief beperkt is en zich bovendien ook nog afspeelt tegen een, je zou

kunnen zeggen, achtergrond waarin onze inlichtingen makkelijk verkeerd kunnen worden verstaan, als zouden wij als AIVD, of als overheid in den brede, zich richten tegen de islamitische gemeenschap, hetgeen geenszins het geval is. Maar goed, dat Een kleine hartenkreet mijnerzijds.

De heer **Segers**: Maar zegt u dan eigenlijk dat het ministerie van Onderwijs en de gemeente Amsterdam verkeerd hebben gehandeld op basis van dat ambtsbericht?

De heer **Schoof**: Nee nee nee, dat zou ik geenszins ... Dat zou ook uiterst merkwaardig zijn, als ik dat zou zeggen, überhaupt als ik er een opvatting over zou hebben. Het is heel complex om na te denken over wat je in dit geval met onze inlichtingen moet doen ten opzichte van -- dit was een school die gewoon door het Rijk bekostigd werd -- wat je dan kan doen om datgene wat wij signaleren, te keren. Wat wij zagen was dat er het risico bestond dat de kinderen op die school werden beïnvloed door het salafistisch gedachtegoed. En dan blijkt het ingewikkeld te zijn. Ik weet dat ook in die taskforce veel discussie is over de vraag: wat kunnen we nou wel en wat kunnen we niet? Het gaat erom dat je probeert die ontwikkeling van wat er op die school gebeurt te keren. Dat probeer je te keren. De gemeente Amsterdam, het Rijk, het ministerie van OCenW hebben datgene gedaan wat ze dachten dat het meest succesvol was om die ontwikkeling te keren, en ze zijn daar op een aantal punten op teruggefloten.

De heer **Segers**: En op sommige onderdelen is uw toezichthouder ook kritisch geweest op sommige onderdelen van uw werk.

De heer **Schoof**: Ja, maar niet op het feit dat de waarschuwing die we hadden gegeven ... Die stond.

De heer **Segers**: Waar we eigenlijk op stuiten, is iets wat u in uw jaarverslag 2018 schrijft, namelijk dat we bij de radicale islam te maken hebben met een

fenomeen "dat op gespannen staat met onze democratische rechtsorde, maar nog binnen de juridische kaders zich beweegt". Dat is eigenlijk het dilemma. We hebben een vrije samenleving waarin mensen van vrijheid gebruik kunnen maken en tegelijkertijd is er iets wat potentieel die vrijheid zou kunnen bedreigen. Wat is uw advies om op een zinvolle manier met dat spanningsveld om te gaan? Hoe kunnen we vrijheid beschermen als die van binnenuit mogelijk bedreigd zou worden?

De heer **Schoof**: Ik denk ... We hadden het net ook al bij de casuïstiek van het Haga Lyceum over het dilemma, de complexiteit daarvan. Dat kan er wat mij betreft niet toe leiden dat als we inlichtingen hebben, we die dan niet zouden delen, dat we als het ware in onze schulp terug zouden kruipen, want dan komen de inlichtingen nergens. Daarom denk ik dat het voor ons ook zo belangrijk was ... Natuurlijk is het pijnlijk als je toezichthouder zegt dat je het niet helemaal goed hebt gedaan, maar uiteindelijk, door die waarschuwing, stond die hoofdboodschap gewoon, ook naar het oordeel van onze toezichthouder. Dat betekent dat wij ook gewoon wel onze inlichtingen kunnen blijven verschaffen in dit hele ingewikkelde, moeilijke werk. Eigenlijk zat dat ook achter de brief die burgemeester Halsema naar aanleiding van het Haga Lyceum aan het kabinet schreef, omdat ook zij het gevoel had dat er onvoldoende handelingsmogelijkheden waren om vervolgens iets met de inlichtingen te kunnen doen. Eigenlijk is dat bij OCenW en in de taskforce ook een permanent onderwerp van gesprek: wat kunnen we nou wel doen? Want strafrechtelijk zit je per definitie ... Want er zijn geen gedragingen die op dit moment al tot iets leiden, dus strafrechtelijk zit je bijna altijd ermee dat je niks kan doen. Je zit dus in een ander traject, en dat betekent dat je in de bestuurlijke sfeer dingen moet doen, in het aanspreken dingen moet doen. Aanspreken helpt niet altijd en dan ga je kijken naar bestuurlijke maatregelen of andere juridische maatregelen die je kan treffen. Maar complex is het. Ik vrees dat dat nog even blijft. Er is niet één antwoord, op het moment dat wij een waarschuwing geven over wat er op een bepaald instituut of bij een bepaald iemand gebeurt.

De heer **Segers**: Uw toezichthouder heeft over uw onderzoek een oordeel geveld. De rechter heeft vervolgens over de minister van Onderwijs een oordeel geveld, en heeft gezegd dat de school zich nog, zoals u zelf ook zegt, binnen de grenzen begaf van de democratische rechtsorde, of in ieder geval binnen de grenzen van de wet, terwijl er wel zorgen waren. Is er aanvullend instrumentarium nodig, bijvoorbeeld in bestuurlijk opzicht? Had de gemeente Amsterdam in bestuurlijk opzicht ... Denk aan een vorm van Bibob, zoals de gemeente ook kan handelen op andere terreinen. Zijn er bestuurlijke maatregelen denkbaar die de gemeente zou kunnen nemen in zo'n geval, die nu nog niet mogelijk zijn?

De heer **Schoof**: Ik denk ... Men heeft ... Ik geloof dat iedereen wel tot het uiterste is gegaan om te kijken welke maatregelen genomen kunnen worden binnen het huidige kader. Ik denk dat er veel discussie is over of het kader niet met nieuwe maatregelen moet worden ingevuld. Alleen past mij, als baas van de AIVD, daar bescheidenheid, want ik ga niet over de maatregelen, niet over het beleid. Ik lever de inlichtingen, mijn dienst levert de inlichtingen, op grond waarvan anderen moeten acteren.

De heer **Segers**: Ik ga nu wel een paar vragen stellen over dat wat u zelf heeft aangeduid als een potentiële bedreiging, ook op de lange termijn, namelijk gedachten die kunnen overgaan in gedragingen en die een ondermijning van onze democratische rechtsstaat en onze rechtsorde zouden kunnen inhouden. Dan vraag ik toch uw advies over een aantal dingen die we wel zouden kunnen doen, of wellicht moeten doen. U gaf zelf in de beantwoording van vragen van collega Van Raak aan dat de diensten soms ook samenwerken met bijvoorbeeld landen vanuit de Golfregio, en dat soms ook in goed overleg financiering wordt stopgezet. Zou via diplomatieke kanalen actiever kunnen worden opgetreden?

De heer **Schoof**: Ik denk dat hier zowel diplomatiek als via inlichtingendiensten kan worden opgetreden. Volgens mij is in het verleden ook weleens diplomatiek opgetreden. Optreden vind ik niet helemaal het goede woord, maar in ieder geval zijn landen ervan overtuigd geweest iets te stoppen en in te grijpen, ook al gaan ze er misschien niet altijd zelf over. Dus dat blijft, denk ik, ook in de komende periode gewoon een aandachtspunt voor ons, alsook voor de collega's van Buitenlandse Zaken, om te kijken hoe we dat met elkaar afgestemd ... Als we het weten en het gaat over salafistische aanjagers in persoon of in een organisatie, dat we daarop kunnen optreden. Ik denk dat een aantal van de trajecten waar ook uw Kamer mee bezig is als het gaat om transparantie... Je loopt altijd het risico dat men probeert weer onder die transparantie uit te komen, maar ik denk dat transparantie ongelofelijk belangrijk is. Dat maakt het voor heel veel instellingen makkelijker om te zien wat er nou eigenlijk gebeurt, en ook meer vragen te stellen, dus in die zin denk ik dat dat belangrijke mechanismen zijn.

De heer **Segers**: Ja, want dan doelt u op de Wet transparantie maatschappelijke organisaties, een wetsvoorstel dat in voorbereiding is? Dat zou helpen, zegt u?

De heer **Schoof**: Ja.

De heer **Segers**: Transparantie helpt. Er is ook discussie over c.q. voorbereiding van een wet die zegt: in het uiterste geval zou je moeten kunnen reguleren, of zou je misschien buitenlandse financiering moeten kunnen stopzetten. Zou dat behulpzaam zijn? Zou dat een welkome aanvulling zijn in het instrumentarium?

De heer **Schoof**: Ik vind het heel erg moeilijk om daar, zelfs in de bescheidenheid die mij past als dg van de AIVD ... Maar je zou wel heel precies moeten kunnen definiëren in welke gevallen je dat dan zou willen doen. Dat lijkt me nog best ingewikkeld, zeg ik u heel eerlijk, ook afgaande

op de, zeg maar, moeite die wij hebben om ons onderzoek naar deze fenomenen goed te doen.

De heer **Segers**: Want waar stuit u dan precies op?

De heer **Schoof**: Omdat het zo ongelooflijk complex is. Ook buitenlandse financiering zal, laat ik zeggen, nooit een-op-een van de regering van land 1 naar een instituut in Nederland zijn. Ik stel me zo voor ... We weten het ook gewoon: er zitten altijd tussenpersonen tussen. Ook daar kan je dus heel makkelijk als het ware je financiering weer verhullen. Ik ga ervan uit -- niets menselijks is iedereen vreemd -- dat men dat ook op deze manier zal gaan doen en dat er dus ook de nodige onderzoekscapaciteit, niet alleen van ons, maar ook in dit geval ... Als je dat met maatregelen wil beleggen, zal je er ook anderszins onderzoek naar moeten doen. Dat onderzoek is nog niet eenvoudig.

De heer **Segers**: We hebben net al even gesproken over bestuurlijke maatregelen. U vond het ingewikkeld om aan te geven wat daar nog meer nodig zou zijn. Want een gemeente zou kunnen vragen, als ze een ambtsbericht van u krijgen, om ook iets meer te kunnen doen. Maar u heeft geen concrete voorstellen of ideeën van wat dat zou kunnen inhouden, om uiteindelijk wel dat handelingsperspectief te hebben?

De heer **Schoof**: Nee, sterker nog, onze toezichthouder was uitermate tevreden met het functioneren van de dienst, omdat we dat niet gedaan hadden.

De heer **Segers**: Dan tot slot. Er zijn andere landen, ook Europese landen, die nadenken over regulering van die buitenlandse financiering, landen als Oostenrijk en Denemarken. Ziet u daar voorbeelden? Ziet u daar of bij collegadiensten maatregelen waarvan u zegt: hé, daar is het instrumentarium rijker, meer gevarieerd, dan bij ons?

De heer **Schoof**: Aan de dienstenkant, laat ik zeggen, hoor ik van mijn collega's eigenlijk dezelfde problematiek als die wij hebben, namelijk: het doen van het onderzoek hiernaar is complex en ingewikkeld, terwijl we het allemaal wel met dezelfde duiding zien en ook het risico daarvan gelijk duiden. Je ziet aan de wetgevende kant inderdaad, met de voorbeelden die u noemt, andere mechanismen. Ik denk dat het buitengewoon interessant is voor Nederland om daar goed naar te kijken en ons tegelijkertijd ook af te vragen of dat een instrument is dat in onze politieke dynamiek, uw politieke dynamiek, tot dezelfde uitkomst leidt als in de landen die u noemde.

De heer **Segers**: Als het gaat over uw eigen middelen: zegt u dat u over voldoende middelen beschikt om nu tot een ambtsbericht te komen en de manier waarop u dat kunt delen met maatschappelijke en bestuurlijke partners?

De heer **Schoof**: Wij zijn goed toegerust op het werk dat wij horen te doen. Ja.

De heer **Van Raak**: Mag ik nog één aanvullende vraag stellen? Ik heb ten slotte, naar aanleiding van uw antwoorden op de heer Segers, nog een vraag, namelijk over de financiering vanuit landen in de Golfregio. U zegt: dat gaat vaak via tussenpersonen, op verholde wijze. Zonder een specifieke casus of persoon te noemen: kunt u in wat meer algemene termen vertellen hoe dat zo in z'n werk gaat? Hoe ziet u dat gebeuren?

De heer **Segers**: Dat gaat via stichtingen. Vervolgens worden er, zou je kunnen zeggen, coverconstructies -- maar goed, misschien begin ik nu iets te veel in mijn eigen dienstjargon te praten -- covers opgetrokken, waardoor niet altijd duidelijk is waar precies het geld vandaan komt. Uiteindelijk hangt het af van de geldstromen, ook van de omvang van de geldstromen, in hoeverre je die geldstromen makkelijk traceert of niet.

De heer **Van Raak**: Gaat dat via trust funds? Gaat dat via cash? Hoe gaat dat in z'n werk?

De heer **Schoof**: Dat kan allemaal op deze manieren. Dat hangt ook sterk af, nogmaals, van de omvang. Maar in die zin ... Alle problemen die denkbaar zijn in het kader van onderzoek, van min of meer strafrechtelijk onderzoek, naar crimineel geld, zou je dat op dezelfde manier ... In wezen worden dezelfde typen constructies gebruikt. Dat kan via cash. Het kan, inderdaad, via trust funds. Het kan via betrouwbare organisaties of personen. Nogmaals, als het om enkele duizenden euro's gaat, is het altijd heel moeilijk te traceren. Gaat het om enorme bedragen, die ook nodig zijn voor de aanschaf van een pand, dat heb je het opeens weer over heel andere bedragen en kan je ook weer beter onderzoek doen naar de herkomst van het geld.

De **voorzitter**: Dan zijn wij hiermee aan het einde van dit verhoor gekomen. Meneer Schoof, hartelijk dank voor uw komst naar de Tweede Kamer. Ik sluit de vergadering.

Sluiting 11.30 uur.